

Zakorzeniona w przeszłości chińska wizja zielonej przyszłości.

Koncepcja cywilizacji ekologicznej

Agnieszka MIKRUT-ŻACZKIEWICZ

Streszczenie

W obliczu katastrofalnego zanieczyszczenia środowiska i klęski prób naprawczych pod koniec XX wieku chińskie władze poszukiwały modelu, który mógłby się stać ramą ideologiczną skutecznych, kompleksowych działań na rzecz ochrony przyrody i utrzymania wzrostu ekonomicznego – jednego z najważniejszych celów polityki Komunistycznej Partii Chin od końca lat siedemdziesiątych XX wieku. W odpowiedzi na to zapotrzebowanie powstała teoretyczno-polityczna koncepcja o znaczącej nazwie „cywilizacja ekologiczna” (*shengtai wenming* 生态文明). Koncepcja ta, jak sama nazwa wskazuje, łączy dyskurs ekologiczny z dyskursem cywilizacyjnym, wpisując ochronę środowiska w szerszy kontekst wielowiekowej tradycji oraz misji cywilizacyjnej Chin. Co więcej, koncept został wzbogacony o wymiar polityczny, tworząc unikatowy w skali globalnej program ochrony środowiska oparty na rozwoju gospodarczym i technologicznym, a do tego zakotwiczony w klasycznej kulturze chińskiej i zależny od sprawnej władzy centralnej. Niniejszy artykuł próbuje nakreślić podstawowe założenia koncepcji ekologicznej cywilizacji oraz przedstawić najważniejsze źródła inspiracji, które miały wpływ na jej obecny kształt.

SŁOWA KLUCZOWE: *ekologiczna cywilizacja, Chiny, Chińska Republika Ludowa, kryzys ekologiczny, cywilizacja chińska*

AGNIESZKA MIKRUT-ŻACZKIEWICZ, filmoznawczyni, badaczka kultury dalekowschodniej, asystent w Katedrze Porównawczych Studiów Cywilizacji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Obecnie zajmuje się badaniem relacji kultury tradycyjnej i współczesnych ideologii w krajach Azji Wschodniej.

 <https://orcid.org/0000-0002-8208-0184>

E-MAIL: agnieszka.mikrut@uj.edu.pl

Epoka antropocenu, w jakiej przyszło nam żyć, stawia przed ludzkością liczne wyzwania, z których najważniejsza – jak się wydaje – jest walka z kryzysem ekologicznym, w tym z globalnym ociepleniem oraz katastrofalnym zanieczyszczeniem środowiska. W odpowiedzi na kryzys powstają koncepcje, które mogą stać się podstawą realnych zmian politycznych i społecznych. Jedną z takich koncepcji, w Polsce niezbyt często dyskutowaną, jest chińska propozycja teoretyczno-polityczna o znaczącej nazwie „cywilizacja ekologiczna” (*shengtai wenming* 生态文明). Koncept ów, kształtowany przez co najmniej kilkanaście lat, stał się dziś najważniejszym elementem ideologii Komunistycznej Partii Chin oraz podstawą kształtowania polityki, społeczeństwa i ekonomii. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie głównych założeń owej koncepcji, która łączy dyskurs ekologiczny z dyskursem cywilizacyjnym, a wysiłki mające na celu ochronę środowiska wpisuje w szerszy kontekst kulturowej misji Chin. Podstawowe pytanie, jakie pojawia się w tym kontekście, jest następujące: dlaczego i w jaki sposób ochrona środowiska została powiązana z paradygmatem cywilizacyjnym? Autorka nie wyznacza sobie jednak celu polegającego na przedstawieniu złożoności problemów ekologicznych i wyzwań, przed jakimi staje Państwo Środka, a które zostały omówione w wielu pracach, ale próbuje przyjrzeć się koncepcji, która dominuje we współczesnym dyskursie cywilizacyjnym w Chinach.

Termin „cywilizacja ekologiczna” nie pojawił się w Chinach wraz z zainteresowaniem ochroną środowiska, ale znacznie później – gdy poszukiwano modelu narracji, który mógłby stać się ramą formalną kształtowania wizji chińskiej, a nawet globalnej przyszłości. W 2018 roku termin ten, konotujący „zbiór wartości i koncepcji rozwoju” (Hanson 2019, 1), zyskał wymiar praktyczny, gdyż został wpisany do konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej. I choć wydaje się, że jest to po prostu kompleksowy program ochrony środowiska, trudno nie zauważyć, że użycie pojęcia „cywilizacja” (*wenming* 文明) zostało głęboko przemyślane. Sama koncepcja natomiast znacząco różni się od istniejących na Zachodzie dyskursów ekologicznych i programów zrównoważonego rozwoju. Chińska koncepcja „wprowadza bowiem do modelu zrównoważonego rozwoju (oprócz wymiaru środowiskowego, ekonomicznego i społecznego) dwa dodatkowe, niezwykle ważne wymiary [...] – to polityka i kultura” (Hanson 2019, 4).

1. Kryzys ekologiczny a programy naprawcze – koncepcja cywilizacji ekologicznej

Od ponad dwóch dekad w Chińskiej Republice Ludowej wzrasta świadomość konieczności ochrony środowiska naturalnego. Nie narodziła się ona jednak

bez powodu. Pod koniec XX i na początku XXI wieku w Chinach zanieczyszczenie powietrza, gleb i wód gruntowych zmusiło władze do podjęcia działań. Okazało się, że ceną szybkiego rozwoju gospodarczego, wielkich inwestycji i – co się z tym wiąże – dużego zużycia paliw kopalnych oraz emisji gazów cieplarnianych była degradacja środowiska naturalnego na niespotykaną skalę. Komunistyczna Partia Chin (KPCh) po serii niepokojących raportów (62% wód gruntowych oceniono jako „ekstremalnie skażone” lub „skażone”, 30% głównych rzek zostało zanieczyszczonych, a zanieczyszczenie powietrza w 145 ze 161 monitorowanych miast było groźne dla zdrowia; za: Ely i Geall 2018, 1176) zrozumiała, że potrzeba ochrony zasobów naturalnych to sprawa nagląca. System prawny oraz lobbowanie różnych grup interesu (w tym ściśle związanych z partią) utrudniały jednak wysiłki administracji w realizacji planów naprawczych. Potrzebne było zatem stworzenie ram ideologicznych, by wyznaczyć konkretne cele i powiązać ochronę środowiska z główną doktryną.

Warto jednak wspomnieć, że nominalnie Chiny zaangażowały się w globalne projekty ochrony przyrody już w latach siedemdziesiątych, gdy zaczął się ich powolny powrót do polityki międzynarodowej. W 1972 roku brały udział w konferencji ONZ w Sztokholmie, która obradowała pod hasłem: „Mamy tylko jedną Ziemię”. „Mimo to w następstwie polityki otwarcia na świat, która napędzała wzrost gospodarczy Chin od 1978 roku, obawy o środowisko naturalne przez wiele lat zajmowały niską pozycję” (Kuhn 2016, 159) na liście priorytetów partyjnych. Wzrost ekonomiczny wydawał się receptą na wszystkie problemy kraju i dopiero na początku nowego milenium, gdy degradacja ekosfery stała się faktem, kierownictwo Partii „zwiększyło wysiłki, by promować koncepcję zrównoważonego rozwoju oraz rodzime koncepcje łączące ochronę środowiska i klimatu, społeczną harmonię i bardziej umiarkowany wzrost ekonomiczny” (Kuhn 2016, 160).

Chińskim władzom nie wystarczyła przy tym koncepcja „zrównoważonego rozwoju”, która została spopularyzowana po szczycie ONZ w Rio de Janeiro w 1992 roku i była akceptowana w międzynarodowym dyskursie o ochronie środowiska. Koncepcja ta, choć komentowana i brana pod uwagę przez głównych pomysłodawców ekologicznej cywilizacji, nie odpowiadała bowiem na potrzebę zbudowania całościowej wizji chińskiej, a może nawet globalnej przyszłości. Brakowało w niej ideologicznego zaangażowania oraz kulturowego umocowania dyskursu w wielowiekowej tradycji Chin, czyli swoiście pojmowanego „chińskiego charakteru”. W projekcie ekologicznej cywilizacji wzięto więc pod uwagę także politykę i kulturę, dzięki czemu wizja

jest bardziej złożona oraz podkreśla „rolę władzy centralnej i przywództwa, kompleksowe planowanie i odpowiedzialność oraz zróżnicowanie podejścia opartego na względach kulturowych” (Hanson 2019, 4).

Termin „ekologiczna cywilizacja” po raz pierwszy został użyty w 1984 roku przez Ye Qianji, ale zyskał popularność dopiero w XXI wieku. Na XVI Zjeździe Partii ogłoszono, że jednym z celów kompleksowego budowania zamożnego społeczeństwa jest zapewnienie mu dobrego ekosystemu. Dopiero jednak wystąpienie Hu Jintao na kolejnym, XVII Zjeździe w 2007 roku, w którym ogłosił, że celem KPCh jest budowanie cywilizacji ekologicznej (wówczas termin przetłumaczono na język angielski jako „ecological progress”), zmobilizowało środowisko akademickie oraz media do tworzenia dyskursów wokół tej koncepcji. Jak podają Hansen, Li i Sververud, między 2007 a 2018 rokiem powstało ponad 2000 artykułów i książek naukowych oraz 170 tysięcy artykułów w mediach głównego nurtu, w których najważniejszym terminem była „cywilizacja ekologiczna” (Hansen, Li i Sververud 2018, 195). Koncepcja była rozwijana i szeroko komentowana, wpisywana w tradycję filozoficzną i kulturową oraz sferę ideową.

Kolejnym przełomowym momentem w konstruowaniu nie tyle dyskursu dotyczącego cywilizacji ekologicznej, ile jej wymiaru praktycznego, było wpisanie do treści statutu KPCh „potrzeby promowania rozwoju ekologicznego jako niezbędnego warunku dalszego rozwoju kraju” (Mencel 2014, 209), co stało się podczas XVIII Zjazdu w 2012 roku. Ustępujący wówczas Sekretarz Generalny Hu Jintao podkreślił, że dbanie o środowisko naturalne jest priorytetem, i wprowadził do ogólnego planu rozwoju aspekt ekologiczny.

Musimy uznać wysoki priorytet rozwoju ekologicznego i stosować się do niego we wszystkich aspektach gospodarczego, politycznego, kulturalnego i społecznego postępu, pracować ciężko, by zbudować piękny kraj i osiągnąć trwałe, zrównoważony rozwój chińskiego narodu (Mencel 2014, 212).

Cztery lata później w ogłoszonym przez Partię XIII planie pięcioletnim pojawił się sam termin „ekologiczna cywilizacja” (Ely i Geall 2018, 1184). Kwestiom środowiskowym nie tylko poświęcono dziesiątą część planu, ale także były one obecne prawie we wszystkich pozostałych rozdziałach. Wpisanie do planu miało konsekwencje między innymi w postaci obecności terminu w innych dokumentach partyjnych oraz w licznych wystąpieniach na forach międzynarodowych. Od tego momentu koncepcja cywilizacji ekologicznej stała się zdefiniowaną ramą polityki środowiskowej oraz wizją globalnej przyszłości, w której prym wiodą Chiny pod przywództwem Komunistycznej Partii.

2. Dlaczego „cywilizacja”?

Użycie terminu „cywilizacja” w dyskursie ekologicznym ma ogromne znaczenie oraz pozwala zrozumieć założenia programu politycznego i wizji globalnej przyszłości, jaką proponują Chiny. Jak możemy przeczytać w książce *Chinese Values*: „cywilizacja i cywilizowany (grzeczny, uprzejmy) opisuje jedno słowo w języku chińskim – *wenming*, które jest interpretowane różnie w różnych kontekstach” (Cao 2016, 37). I dalej: „przywództwo chińskiej cywilizacji czerpie siłę z potęgi pokoju, a nie siły. I tu dotykamy wąskiego rozumienia *wenming* – to bycie cywilizowanym i zachowywanie się w sposób rozsądny” (Cao et al. 2016, 45). Konotacje słowa *wenming* są więc szczególne: wskazują na wewnętrzny rozwój jednostek i społeczeństw, dorastanie do moralnie akceptowalnych postaw i zachowań, doskonalenie się.

Wybór słowa „cywilizacja” dla nowej wizji rozwoju Chin i świata ma z jednej strony sytuować koncepcję w dłuższej tradycji historycznej, wskazując na kulturową kontynuację oraz samodoskonalenie, a z drugiej – na jej pokojowy, kompromisowy i inkluzywny charakter, co jest sygnałem dla świata, że owa propozycja jest idealna nie tylko dla Chin, ale także dla globalnej społeczności. „Być może potrzebujemy cywilizacji liczącej 5000 lat, aby wiarygodnie przedstawić światu nową” – zastanawia się Hanson (2019, 4). Państwo Środka, które po tak zwanym wieku upokorzeń (od połowy XIX do połowy XX wieku) wróciło na międzynarodową scenę zmodernizowane i silne, jest gotowe zaprezentować nową propozycję cywilizacyjną dla całego świata i po raz kolejny w dziejach stanąć na czele cywilizacyjnej ścieżki rozwoju.

Nie można także zapomnieć, że ekologiczna cywilizacja to już czwarty z serii sloganów, jakie pojawiały się w dyskursie partyjnym od lat osiemdziesiątych XX wieku, po cywilizacji duchowej (*jingshen wenming*), materialnej (*wuzhi wenming*) oraz politycznej (*zhengzhi wenming*). Jak piszą Ely i Gaell, „poprzednie »cywilizujące« slogany kładły jednak nacisk na indywidualną korektę zachowania dla dobra rozwoju narodowego, [...] a w przeciwieństwie do nich cywilizacja ekologiczna jako pierwsza ma wymiar globalny” (Ely i Gaell 2018, 1183). Ciekawym aspektem tej koncepcji jest bez wątpienia jej wymiar moralny – staje się ona niejako przewodnikiem po prawidłowym zachowaniu i postawie obywatelskiej wyrażającej się dbaniem o wspólne dobro, jakim jest Ziemia. To wizja kulturowej etyki opartej na idei kompletnej harmonii między ludźmi oraz między naturą a ludźmi, która jest „centralną ideą chińskiej kultury tradycyjnej” (Cao et al. 2016, 53). Tym samym chińska propozycja i koncepcja wskazują na to, że kluczem do globalnej przyszłości

jest odrodzenie i ożywienie tradycji filozoficzno-etycznej Państwa Środka. Uzupełnieniem tradycji będzie natomiast myśl socjalistyczna – wskazująca na potrzebę równowagi społecznej i równości w dostępie do najważniejszych zasobów: „czystych wód i zielonych gór”¹.

3. Inspiracje teoretyczne

Kształtująca się koncepcja cywilizacji ekologicznej potrzebowała oczywiście podbudowy teoretyczno-ideologicznej, która ułatwiłaby jej wpisanie w politykę partyjną i cele kulturowe. Jak mówił Zhou Zhanliang: „nie można bowiem stworzyć cywilizacji ekologicznej bez solidnego wsparcia teoretycznego” (za: Fan, He i Wang 2014). Poprzedni program – zainicjowany pod koniec lat siedemdziesiątych przez Denga Xiaopinga, który można by skwitować cytatem z jego przemówienia: „rozwój jest nadrzędną zasadą” (Xinhua 2004) – wyczerpał swój potencjał wobec katastrofalnego skażenia środowiska. Okazało się, że szybki wzrost ekonomiczny, rozwój gospodarki opartej na surowcach kopalnych i brak rozwiązań prawnych ochrony przyrody (bądź ich ignorowanie) doprowadziły do kryzysu ekologicznego. Logika wzrostu ekonomicznego i akumulacji kapitału w pewnym sensie przestały wystarczać, bo nie odpowiadały na nowe problemy. Trzeba jednak podkreślić, że potrzeba stworzenia nowego programu nie miała być i nie była próbą rewolucyjnej zmiany, całościowym odrzuceniem poprzedniego modelu, ale procesem powolnego odchodzenia od pewnych tez poprzedniej wizji i zastępowania ich innymi – prośrodowiskowymi.

Inspiracji dla koncepcji zorientowanej na ekologię nie trzeba było długo szukać – wystarczyło sięgnąć do nieco zapomnianego marksizmu ekologicznego, który był obecny w Chinach już od 1986 roku, kiedy marksista Wang Jin w artykule *Ecological Marxism and Ecological Socialism* próbował spopularyzować ten termin i wskazywał na potrzebę budowania ekologicznego socjalizmu. Mimo to do początków XXI wieku marksizm ekologiczny był tylko jedną z wielu propozycji, w dodatku niezbyt popularną. Dopiero rosnąca świadomość konieczności ochrony środowiska oraz wyczerpywanie się paradygmatu rozwojowego zwróciły uwagę chińskich marksistów na ten postulat.

¹ Dokł. „Czyste wody i zielone góry są tak cenne jak złote i srebrne góry” (z chiń. 綠水青山就是金山銀山). Hasło przewodniczącego Xi Jinpinga, które po raz pierwszy ogłosił w 2005 roku w czasie podróży po prowincji Zhejiang. Hasło to stało się politycznym programem ochrony środowiska i medialnym sloganem promującym ekologiczną cywilizację.

Chińscy badacze szybko uznali, że marksizm ekologiczny to jeden z „najbardziej wpływowych ruchów we współczesnym, zachodnim marksizmie” oraz „bardzo ważny głos wśród wielu teorii ekologicznych” (za: Fan, He i Wang). Przetłumaczono wszystkie najważniejsze prace filozofów tego nurtu, w tym samego twórcy terminu Bena Aggera, a także Jamesa O’Connora, Williama Leissa oraz Johna Bellamy’ego Fostera. W okresie późniejszym lawinowo pojawiały się prace i artykuły naukowe w najważniejszych periodykach, które wskazywały na potrzebę zaabsorbowania konkretnych założeń marksizmu ekologicznego. Początkowo – co typowe dla chińskiej metody – zapoznawano się z wypracowaną na Zachodzie ideą, transmitując jej najważniejsze założenia, a następnie doszło do ich transformacji w kontekście chińskich potrzeb i założeń.

Propozycja była interesująca dlatego, że choć marksizm ekologiczny nie ma jednej definicji, to wiele łączy go z klasyczną myślą, jaka nadal dominuje w kręgach akademickich ChRL. Źródła kryzysu ekologicznego upatruje bowiem w systemie kapitalistycznym, uznając przy tym, że problem ochrony środowiska to przede wszystkim problem polityczny, a konflikt społeczeństwa kapitalistycznego to „konflikt między kapitalistycznym systemem produkcji a całym ekosystemem” (Pan 2016, 32). Oprócz krytyki kapitalizmu akcentuje troskę o uboższych, sprawiedliwość społeczną oraz walkę o wspólne dobro. Równość w dostępie do czystych i żywych ekosystemów, które mają być wspólnym dobrem narodu chińskiego, a później wszystkich ludzi na świecie – to nośne hasło, które zwróciło uwagę chińskich teoretyków.

Zwrot ku marksizmowi ekologicznemu Li Huibin tłumaczył, mówiąc: „musimy chronić prawa jednostek, rodzin, grup i narodów oraz bronić ekologicznej równości i sprawiedliwości” (Li 2008, 66). Nacisk na sprawiedliwość społeczną, w tym ekologiczną, stał się szczególnie istotnym elementem w chińskim programie cywilizacyjnym, czego praktycznym wyrazem było choćby wprowadzenie systemu odpłatnego korzystania z zasobów oraz mechanizm kompensat środowiskowych, które weszły w życie w 2015 roku (Cao et al. 2016, 331, 333), a także retoryka partyjna, w której bez wątpienia można znaleźć inspiracje marksizmem ekologicznym. Przykładem może być tu wystąpienie Przewodniczącego Xi Jinpinga z 11 kwietnia 2013 roku, w którym mówił:

Ochrona środowiska ekologicznego to ochrona siły produkcyjnej. Poprawa środowiska ekologicznego to rozwój siły produkcyjnej. Dobre środowisko ekologiczne to najbardziej sprawiedliwy produkt publiczny, taki, który najpełniej promuje dobro wszystkich ludzi (Fan, He i Wang 2014).

Marksizm ekologiczny, choć miał niebagatelny wpływ na kształtowanie programu cywilizacji ekologicznej, trzeba było wesprzeć innymi propozycjami teoretycznymi, które odpowiadałyby na ideologiczne potrzeby nowej koncepcji. Władze chciały bowiem, jak już wspomniano, by wpisywała się ona w wielowiekową tradycję kulturową i filozoficzną Chin oraz była kolejnym etapem rozwoju chińskiej cywilizacji. Z pomocą przyszedł tu, niezbyt popularny w Polsce i Europie, postmodernizm konstrukcyjny, wywodzący się z filozofii procesu Alfreda Northa Whiteheada. O jego atrakcyjności dla chińskiego projektu może świadczyć fakt, że:

przedstawiciele nurtu konstrukcyjnego [...] dokonują dekonstrukcji pojęć moderny, właśnie tych wskazujących na niemożność zbudowania koherentnej kosmologii [...] – po to jednak, by wskazać na odmienny zespół przekonań mogących aspirować do miana światopoglądu postmodernistycznego. W tym celu zwracają się ku klasycznej filozofii amerykańskiej (choć nie tylko), bowiem oferuje ona, ich zdaniem, możliwości zarysowania takiego nowego światopoglądu (Wilkoszewska 1994, 220).

Chińskie środowisko akademickie widziało w owym nurcie sposób na wypracowanie nowego, integracyjnego sposobu myślenia, zbudowanego na najlepszych cechach nowoczesności oraz na tradycji – z jednej strony nie rezygnując z paradygmatu rozwoju, z drugiej zaś wskazując na kontynuację dziedzictwa kulturowego. Po publikacji w 1995 roku książki Davida Raya Griffina *The Reenchantment of Science: Postmodern Proposals* termin „postmodernizm konstrukcyjny” stał się niezwykle popularny nie tylko w kręgach akademickich. Przetłumaczono większość najważniejszych dzieł tego nurtu, a John Cobb Jr. czy David Griffin stali się częstymi gośćmi na kolejnych konferencjach i wykładach. Koncept ten wywarł wpływ zarówno na filozofię, jak i na ekonomię, edukację, psychologię, estetykę czy zarządzanie.

Chińscy akademicy, w tym marksiści, we współpracy z zachodnimi przedstawicielami nurtu wypracowali oczywiście własny model postmodernizmu konstrukcyjnego, wskazując na jego pragmatyczne zastosowanie – możliwość wypracowania nowej, niezachodniej ścieżki rozwoju. Obecny model bowiem:

wykorzenił miliony narodów, oddzielił setki milionów od ich tradycyjnych społeczności, zwiększył przestępczość, uzależnił, doprowadził do rozpadu rodziny oraz do śmierci wielu ubogich z powodu konfliktów o różnej intensywności, zdziesiątkował światową pokrywę leśną, zubożył łowiska, zniszczył znaczną

część wierzchniej warstwy gleb oraz przyspieszył zanik bioróżnorodności. Zmienia klimat na świecie w sposób, który prawdopodobnie spowoduje krytyczne problemy dla naszych wnuków (Cobb 1999, 42).

Jak pisze badacz Wei Rumei: „jeśli chcemy szukać modelu naprawdę chińskiego, który przyniesie korzyści dla zrównoważonego rozwoju zarówno Chin, jak i całej ludzkości, musimy wyjść poza niewolę nowoczesności i zrealizować postmodernistyczny zwrot ekologiczny” (za: Fan, He i Wang 2014). Dlatego też twórcy koncepcji ekologicznej cywilizacji sięgnęli po tradycję. Tradycję, którą w Chinach systematycznie wypierano od lat dwudziestych XX wieku i Ruchu Nowej Kultury aż po tragiczną w skutkach rewolucję kulturalną, która powróciła w dyskursie akademickim w latach osiemdziesiątych. Paradygmat rozwojowy końca wieku nie pozostawiał jednak wiele miejsca na namysł nad dziedzictwem kulturowym i dopiero na początku XXI stulecia nastąpił zwrot ku kulturze tradycyjnej, a szczególnie myśli konfucjańskiej.

Postmodernizm konstrukcyjny, zwłaszcza w wydaniu chińskim, docenia rolę tradycji i próbuje łączyć ją z elementami nowoczesności, tworząc nową jakość. Co istotne, zaczął on być wdrażany na polu społeczno-politycznym, a najważniejsi politycy – na przykład Pan Yue, jeden z twórców koncepcji ekologicznej cywilizacji i minister ochrony środowiska w latach 2008–2015 oraz wiceprzewodniczący Centralnej Akademii Socjalizmu – wskazywali, że:

począwszy od taoistycznego poglądu, że dao podąża za naturą, poprzez konfucjańską ideę jedności ludzi i natury, po buddyjskie przekonanie, że wszystkie żywe istoty są równe, chińskie religie pomogły [...] kulturze przetrwać tysiące lat. Religie chińskie mogą być potężną bronią zapobiegającą kryzysowi ekologicznemu i budowaniu pokojowego, harmonijnego społeczeństwa (Fan, He i Wang 2014).

Ekologiczny marksizm oraz postmodernizm konstrukcyjny, choć kładą nacisk na odmienne aspekty ważne w kształtowaniu koncepcji cywilizacji ekologicznej, to dobrze się uzupełniają, kreując wizję odpowiadającą chińskim elitom politycznym. Z jednej strony bowiem marksizm odwołuje się do socjalistycznych ideałów głoszonych przez Partię, a z drugiej – postmodernistyczna propozycja pozwala łączyć elementy paradygmatu rozwojowego z tradycją. Inspiracje te uzupełnione przez konkretną nadbudowę teoretyczną stały się solidną bazą filozoficzną i ideologiczną, a także wizją przyszłości.

4. Ekologiczna cywilizacja – źródła koncepcji

Koncepcja ekologicznej cywilizacji w pracach najważniejszych chińskich teoretyków (Li Xiaoxi, Pan Jiahua, Pan Yue) zajmujących się jej definowaniem i teoretycznym opracowaniem jest bez wątpienia mocno zideologizowana i opiera się w dużej mierze na krytyce dotychczasowych modeli cywilizacyjnych, które jawią się jako obce wielowiekowej kulturze chińskiej i zostały niejako narzucone Państwu Środka przez Zachód. Aby zatem zrozumieć całościową wizję cywilizacji ekologicznej, należy wskazać nie tylko jej założenia, lecz także proces krytycznej analizy, z jakiej powstała.

4.1. Cywilizacja przemysłowa jako źródło problemów ekologicznych

Cywilizacja przemysłowa jako poprzedzająca chiński projekt cywilizacyjny według Pan Jiahua istnieje obecnie w formie dojrzałej i straciła potencjał, by się rozwijać, zacznie więc powoli zanikać (Pan 2016, 30). Oparta na utilitaryzmie, akumulacji dóbr, integracji rynków oraz szybkim rozwoju miała potencjał, by przewartościować i transformować całość życia społecznego. Wiara w technologię, która zmieni świat, pomoże ludziom opanować naturę oraz produkować i gromadzić dobra na niespotykaną skalę, była wszechobecna. Jej teoretycy nie wzięli jednak pod uwagę, że niekończący się wzrost populacji i chęć akumulacji kapitału budowanego na wielkoskalowej produkcji przemysłowej doprowadzą do wyczerpania zasobów oraz zniszczenia środowiska przyrodniczego. Wierzono bowiem, że możliwe jest utrzymanie tych procesów w ryzach dzięki „statecznej ekonomii” – programowi, który zakłada stabilizację demograficzną i ekonomiczną oraz utrzymującą się na jednym poziomie eksploatację zasobów przyrody i surowców. Mimo to pokusa, by kontynuować rozwój i akumulację kapitału, była zbyt duża, co miało w dłuższej perspektywie czasowej katastrofalne skutki – ekologiczne, ale też ekonomiczne i społeczne. Co więcej, procesy globalizacyjne przyspieszają i rozszerzają te procesy. Badacze społeczni z Państwa Środka wskazują, że podział pracy promowany w cywilizacji przemysłowej doprowadził do zniszczenia więzi rodzinnych i wspólnotowych, skazując na szybko postępującą atomizację, co kłóci się z tradycyjnym chińskim modelem społecznym, prowadzi do naruszenia równowagi oraz uniemożliwia budowanie harmonijnego i opartego na współpracy społeczeństwa (Pan 2016, 36).

Teoretycy cywilizacji ekologicznej, mimo ostrej krytyki cywilizacji przemysłowej, wskazują, że „na każdym etapie historii ludzkości współistnieje kilka form cywilizacyjnych, które zarówno uczą się od siebie, jak i rywalizują

ze sobą. Po pewnym czasie jedna z nich staje się dominująca i tworzy paradygmat rozwojowy”. Dlatego też wierzą, że cywilizacja ekologiczna „nie tyle zastąpi poprzednią, ile przejmie od niej elementy użyteczne, a szkodliwe odrzuci” (Pan 2016, 43).

4.2. Filozoficzne źródła koncepcji cywilizacji ekologicznej

Pan Yue, tłumacząc, dlaczego koncepcja cywilizacji ekologicznej jest projektem całkowicie spójnym z chińską wizją świata, wskazywał, że choć naukowe badania ekosystemów wywodzą się z nauki zachodniej, to namysł nad harmonijnym stosunkiem człowieka i natury jest obecny w filozofii chińskiej od ponad 2500 lat (Fan, He i Wang 2014). Co więcej, najstarsze i najbardziej wpływowe nurty filozoficzne odnoszą się do harmonijnego współzycia natury i człowieka, której ten ostatni jest częścią. Wizja ta wywodzi się z *Księgi Przemian* (*Yijing* 易经), w której – jak zaznacza Anna Wójcik – „mądrzy ludzie przeszłości zostawili najbardziej podstawowe wskazówki pozwalające rozumieć świat. Takie przekonanie z całą pewnością musiało towarzyszyć wielkim twórcom pierwszych chińskich systemów i szkół filozoficznych” (Wójcik 2010, 26). *Księga Przemian* opisuje wszechświat jako proces, organiczną całość, a zarazem wielki przepływ, w ramach którego wszystkie części wchodzą w interakcje, a rzeczywistość ludzi i wszechświata niczym się nie różni. Jako że wszystkie części kosmosu należą do jednej organicznej całości, nie ma też rozróżnienia na sfery ludzką i naturalną (Ruth 2013). Pierwsze kształtujące się na podstawie *Yijing* nurty filozoficzne przejęły z niej tę konkretną wizję świata, a później twórczo rozwijały ją w różnych kierunkach.

Z powodu ograniczonego miejsca zostaną tu omówione tylko dwa najlepiej opisane przez teoretyków cywilizacji ekologicznej nurty filozoficzne – taoizm i konfucjanizm.

Pan Jiahua wskazuje, że najlepiej relację ludzi i natury tłumaczy taoizm. Jak dowodzą teoretycy cywilizacji ekologicznej, już Laozi głosił, że ludzie powinni żyć wedle praw wyznaczanych przez Niebo (Naturę), które z kolei działa w myśl zasady dao, czyli w zgodzie z naturalnym porządkiem rzeczy. Filozofowi przypisuje się słowa: „ludzie wzorują swoje prawa na prawach Ziemi, czyli natury. Ziemia opiera swoje prawa na prawach Nieba, które pozwala zaistnieć prawom fizyki. Źródłem praw Nieba są zasady Tao”. Życie ludzi jest bowiem zależne od tego, co produkuje ziemia, a ziemia produkuje to, na co pozwala Niebo. Niebo natomiast podąża za Tao. Dlatego też ludzkość nie powinna transformować natury, ale respektować jej prawa i działać

w zgodzie z nimi. Myśl Laozi rozwinął jeden z jego następców, Zhuangzi, który nawoływał do zachowania harmonijnych relacji między naturą a ludźmi, gdyż:

niebo i człowiek są pierwotnie jednym (*tian ren he yi* 天人合一). Ponieważ jednak człowiek sformułował różne prawa i przepisy oraz normy moralne, utracił on swoją pierwotną, rzeczywistą naturę i utracił harmonię z naturą. Celem praktyki jest [...] przełamanie tych narzuconych człowiekowi barier, wyzwolenie ludzkiej natury, powrót do natury i osiągnięcie stanu „wszystko i ja jesteśmy jednym” (Zhuangzi 2014).

Filozof Ji Xianlin interpretuje ten sposób myślenia o miejscu człowieka w świecie jako „wzajemne zrozumienie i przyjaźń między człowiekiem a przyrodą”; uważa także, że ta koncepcja może mieć ogromne znaczenie dla przyszłości świata (Pan 2016, 38).

Li Xiaoxi w swojej książce *Green Civilization* akcentuje natomiast konfucjański pogląd na relacje człowieka z naturą, twierdząc, że „zwłaszcza w *Analektach* istnieje wiele koncepcji ekologicznych, które można podsumować jako Sześć Perspektyw” (Li 2020, 258). Pierwsza z nich dotyczy połączenia natury i moralności. W porównaniu z taoizmem konfucjanizm zwraca większą uwagę na osobiste samodoskonalenie i edukację społeczną, które umożliwiają ćwiczenie się w cnotach. Jedną z nich jest utrzymanie harmonii między człowiekiem a naturą (Niebem). Człowiek należy do natury i powinien uczyć się od niej oraz edukować innych przez cnoty. Druga perspektywa to miłowanie ludzi i przyrody. W interpretacji Li oznacza to, iż „musimy pielęgnować zasoby naturalne i chronić wszystkie rodzaje życia”, gdyż „wszystko wzrasta razem, nie szkodząc sobie nawzajem, Tao przebiega równolegle. [...] Wszystkie istoty są równe” (Li 2020, 260). Ochrona przyrody to działanie na korzyść zarówno natury, jak i ludzi, którzy są jej nieodłączną częścią, dbanie o drugiego człowieka i całą wspólnotę. Trzecia perspektywa wskazuje na czas jako manifestację zasad natury, która w odpowiednim czasie przynosi plony. Konfucjusz kładł nacisk na to, by konkretne czynności wykonywać w odpowiednim dla nich czasie, co podkreślono w *Księdze rytuałów*. Obecnie ludzie nie powinni zatem ingerować w porządek natury, gdyż w dłuższej perspektywie prowadzi to do zaburzenia równowagi i katastrof.

Kolejnym punktem, na jaki zwraca uwagę Li, jest właśnie harmonia, czyli „uniwersalna droga, którą wszyscy powinni podążać” (Li 2020, 260). Harmonia między ludźmi a naturą oraz między samymi ludźmi odzwierciedla bowiem porządek Nieba i Ziemi. Piąta perspektywa obecna w konfucjanizmie odnosi się do oszczędności oraz powściągliwości. Konfucjusz opowiada się

za rozważnym korzystaniem z zasobów naturalnych. Ludzie powinni z umiarem podążać za pragnieniami i praktykować oszczędność, szanując prawo natury. Oszczędność i umiarkowanie odnoszą się także do konsumpcji, którą krytykował filozof z V wieku p.n.e. – bolączką naszych czasów prowadzącą do nadmiernej produkcji. Ostatni punkt konfucjanizmu, na jaki wskazuje Li Xiaoxi, to ochrona wód i gór, które dają ludziom przyjemność oraz pomagają w kultywowaniu cnót. Z jego interpretacji *Analektów* wynika, że powinniśmy się uczyć od natury, by lepiej zrozumieć siebie oraz otaczający nas świat.

Zapoznając się z interpretacjami chińskiej filozofii klasycznej w duchu ekologizmu, trudno nie ulec pokusie, by zadać pytanie: dlaczego Chiny, mając tak długą tradycję harmonijnego współistnienia z naturą, w ostatnich dekadach doprowadziły do skażenia środowiska na ogromną skalę? Na to pytanie jednej odpowiedzi udzielają niemal wszyscy twórcy koncepcji ekologicznej cywilizacji: chińska praktyka zachowania harmonii między ludźmi a naturą nie oparła się rozwojowi przemysłu. Jak dowodził Pan Yue, ów paradygmat rozwojowy był oparty na obcej kulturowo, antropocentrycznej i zachodniej wierze, że ludzki umysł może zapanować nad żywiołami natury. Okazało się jednak, że walka z przyrodą prowadzi wyłącznie do katastrofy ekologicznej, a w jej rezultacie – do zagrożenia dla życia ludzi. Uznano, że trzeba powrócić do sprawdzonych, tradycyjnych paradygmatów – harmonijnego i zrównoważonego rozwoju – i w nich szukać inspiracji dla współczesnych rozwiązań.

5. Najważniejsze założenia cywilizacji ekologicznej

Wedle słów Pan Jiahua cywilizacja ekologiczna łączy naturę z kulturą, tworząc:

formę cywilizacji społecznej obejmującej wszystkie materialne i duchowe osiągnięcia ludzkości, prowadzącą do harmonijnego postępu człowieka w relacji z naturą, wysoce zaawansowanej produktywności, wszechstronnego rozwoju i trwałego dobrobytu społecznego (Pan 2016, 37).

Budowanie nowej jakości wymaga jednak zaangażowania na wszystkich poziomach życia społecznego, zmiany modelu produkcji, zarządzania, konsumpcji i przede wszystkim przewartościowania dotychczasowych priorytetów. Jak już jednak wspomniano, chińskie władze nie mają zamiaru zahamować rozwoju gospodarczego i produkcji, ale chcą wykorzystać naukę i technologię do stworzenia zielonej ekonomii, która łączy maksymalną wydajność z minimalnymi szkodami dla środowiska. Harmonia między człowiekiem

a naturą ma się zatem opierać na rozwoju nauki, a nie na prostej rezygnacji ze zdobyczy nowoczesności. I chociaż konkretne rozwiązania proponowane przez chińskie władze nie są nadmiernie oryginalne – można nawet powiedzieć, że są znane i stosowane na całym świecie – to promuje się je jako ściśle związane z chińską tradycją filozoficzno-kulturową i wpisuje w paradygmat cywilizacyjny. W ten sposób proste proekologiczne działania są przedstawiane jako pochodne wielowiekowej tradycji filozoficzno-kulturowej, a nawet jako współczesna egemplifikacja jej podstawowych założeń.

Pierwszym krokiem w budowie cywilizacji ekologicznej wedle Li Xiaoxi oraz Pan Jiahua musi być zmiana wzorca produkcji – z linearnego, który cechował cywilizację przemysłową i którego rezultatem były odpady, na model oparty na recyklingu i jak najmniejszych stratach surowców. Ważnym elementem tego procesu ma być także bardziej efektywne wykorzystanie energii oraz redukcja zanieczyszczeń. Chińscy politycy chcą zbudować zoptymalizowany, przyjazny dla środowiska oraz oszczędny dla zasobów system produkcji, oparty na innowacjach, wykorzystaniu czystej energii oraz recyklingu. Tak postawiony cel ma prowadzić do wzmocnienia gospodarki Chin, jej konkurencyjności ekonomicznej i ekologicznej.

W paradygmacie cywilizacji ekologicznej tylko dalszy rozwój, choć opierający się na zupełnie nowych zasadach, może prowadzić do kreowania sprawiedliwości społecznej i dobrobytu. Rozwój oparty na innowacji i nauce, a dzięki temu będący w równowadze z naturą, to jeden z fundamentów nowego paradygmatu cywilizacyjnego. Zatrzymanie wzrostu gospodarczego może bowiem obniżyć jakość życia, a tym samym zniechęcić do ekologicznych rozwiązań, co jest według teoretyków koncepcji więcej niż niepożądane – na wzorce produkcji wpływa:

popyt determinowany stylem życia członków społeczeństwa. Style życia i konsumpcji natomiast są w ramach paradygmatu cywilizacji ekologicznej swoistym odzwierciedleniem i ucieleśnieniem etyki oraz wspólnych wartości (Pan 2016, 37).

Racjonalna konsumpcja dóbr jawi się tym samym jako cnota, którą trzeba promować i kultywować. Dlatego kolejnym filarem przyszłej cywilizacji ekologicznej jest etyka środowiskowa. Odpowiedzialna postawa wobec przyrody jest moralna i społecznie właściwa oraz świadczy o dojrzałości jednostki. W koncepcji cywilizacji ekologicznej ważne miejsce zajmuje zatem dyskurs etyczny, a zachowania i wybory konsumpcyjne podlegają

społecznym i moralnym osądom. Władze przez różne działania (np. system zaufania społecznego)² próbują doprowadzić do wypracowania mechanizmów społecznych, które będą korygować zachowania szkodliwe dla środowiska. Nie bez znaczenia jest oczywiście edukacja oparta na propagowaniu wspólnych wartości, odwołująca się do tradycyjnej kultury edukacja oraz intensywna promocja etyki ekologicznej z wykorzystaniem maszyny medialnej i internetowej.

Ostatnim filarem cywilizacji ekologicznej jest wspomniana wcześniej sprawiedliwość społeczna związana między innymi z równym dostępem do czystych i żywych ekosystemów oraz harmonijnym rozwojem różnych regionów, dzięki czemu zostanie zmniejszona różnica w poziomie życia ludzi. Celem zachowania ekologicznej sprawiedliwości jest umożliwienie korzystania nie tylko z dóbr naturalnych, lecz także z dóbr materialnych. Wyeliminowanie ubóstwa, głodu, równy dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej to kolejne ważne cele wyznaczone przez nowy paradygmat rozwoju, które mają być zagwarantowane przez innowacje technologiczne i odpowiedzialność społeczną. Jak podkreśla Li Xiaoxi, dobrobyt materialny i poczucie sprawiedliwości są istotnym warunkiem funkcjonowania cywilizacji ekologicznej i jej wzrostu. (zob. Li 2020: 38).

Podsumowując, można wskazać, że chiński paradygmat cywilizacyjny zakłada, iż dzięki innowacjom oraz rozwojowi technologii można będzie kontynuować wzrost gospodarczy, nie niszcząc przy tym natury, co zapewni ludziom stabilność zarówno ekonomiczną, jak i ekologiczną. Koncepcja ta nie ma jednak szans na to, by stać się głównym modelem cywilizacyjnym, jeśli nie będzie miała oparcia w etyce ekologicznej. Stąd podejmowane próby, by „cnoty” ekologiczne stały się ważnym elementem systemu wartości.

6. Podsumowanie

Koncepcja cywilizacji ekologicznej wypracowana w Chinach to nie tylko teoretyczny paradygmat, lecz przede wszystkim rama ideologiczna dla polityki Komunistycznej Partii Chin. Z tego też powodu jej opracowanie

² System zaufania społecznego - z chiń. 社会信用体系 - to system oceny obywateli ChRL, początkowo opracowany jako system oceny wiarygodności kredytowej. Obecnie wiąże się z oceną zachowań społecznych obywateli: każdy dostaje odpowiednią liczbę punktów i w zależności od podejmowanych aktywności może je zyskać lub stracić. Punkty można zyskać na przykład za segregowanie śmieci, działalność prospołeczną i charytatywną.

teoretyczne jest podporządkowane głównym celom wyznaczanym przez władzę. Koncepcja ta przedstawia wizję chińskiej, a może i globalnej przyszłości opartą na dobrze opracowanej tradycyjnej filozofii Państwa Środka, wskazując tym samym na historyczną przewagę cywilizacyjną Chin, które w obliczu klęski zachodniej cywilizacji przemysłowej mogą zaoferować światu nowy paradygmat rozwoju. Aby wyjaśnić chińską wizję, profesor Qian Yi w wykładzie z 2018 roku przedstawiła:

prostą, inspirowaną marksizmem historię cywilizacji [...], wskazując, że ludzkość przeszła przez trzy etapy cywilizacji: prymitywną cywilizację charakteryzującą się lękami przed naturą, cywilizację rolniczą, w której ludzie polegali na naturze, oraz cywilizację przemysłową, której celem był podbój natury. Nadchodzącym etapem ewolucji jest, jak twierdzi, „zaawansowana forma ludzkiej cywilizacji” zwana ekocywilizacją (Hansen, Li, i Sververud 2018, 201).

Według badaczki nie ma innej drogi, jaką mogłaby podążać ludzkość.

Choć chińska wizja z perspektywy globalnych wysiłków na rzecz ochrony środowiska jest bardzo ważna, to z punktu widzenia metodologii może budzić uzasadnione zastrzeżenia. Jako koncept teoretyczny nie jest koherentna ani całościowa, ale tworzy swoisty konglomerat twierdzeń i założeń, bardziej lub mniej kompatybilnych, a jego celem jest uzasadnienie szeroko zakrojonych działań proekologicznych. Twórcy paradygmatu „ekologicznej cywilizacji” wykorzystują bowiem tradycję filozoficzną Chin, wybierając i szczególnie interpretując te nurty lub teksty, które uznają za najbardziej przydatne. Pomijają przy tym inne, nie mniej wpływowe prądy, jak choćby legizm czy neokonfucjanizm, a taoizm, buddyzm i konfucjanizm czytają według wybranego klucza. Na przykład skomplikowaną i rozmaicie objaśnianą w różnych okresach i nurtach ideę Nieba (天 tian) zrównują z pojęciem Natury, zubożając ją o bardzo wiele znaczeń.

Trudno zatem przyznać, że koncepcja ta opiera się na tradycyjnej chińskiej filozofii czy kulturze. Odwołanie się do dziedzictwa narodowego było jednak konieczne, by wskazać, że Państwo Środka ma potencjał i historyczne umocowanie, które pozwalają na stworzenie nowego paradygmatu cywilizacyjnego. Co więcej, owo odwołanie wyraźnie stawia granicę między Chinami a Zachodem, wskazując na supremację tych pierwszych i legitymizując ich cywilizacyjną propozycję. W oczach jej twórców chińska koncepcja staje się przeciwwagą dla wcześniejszych propozycji zachodnich, które doprowadziły do katastrofalnego zniszczenia środowiska naturalnego oraz były podporządkowane myśli oświeceniowej i ekonomii kapitalistycznej.

„Cywilizacja ekologiczna” jest w ich opinii jedynym możliwym rozwiązaniem oraz kolejnym ogniwem w rozwoju ludzkości. Tym samym chińscy teoretycy kontestują myśl zachodnią, wpisując koncept ekocywilizacji w nacjonalistyczną narrację, silnie obecną dziś w ChRL. Nie bez znaczenia jest też wpisanie jej w tradycję marksistowską oraz odwołanie do sprawiedliwości społecznej, co z kolei ma świadczyć o jej socjalistycznym charakterze i dowodzić, że Partia podąża wzdłuż linii wyznaczonej w 1949 roku. Socjalistyczna i prawdziwie chińska cywilizacja ekologiczna jest zatem bardziej ramą ideologiczną niż paradygmatem naukowym. Zbudowana z wybranych elementów tradycji filozoficznej oraz marksistowskiej myśli, przeciwstawiana propozycjom zachodnim oraz podkreślająca wyższość i przywództwo Chin, koncepcja ta skupia wszystkie najważniejsze elementy polityki KPCh.

Termin „ekologiczna cywilizacja” wszedł do leksykonu społeczności międzynarodowej w 2013 roku na spotkaniu w Nairobi w ramach Programu Narodów Zjednoczonych do Spraw Ochrony Środowiska. Doceniono wówczas całościowy chiński program walki z postępującą degradacją ekosystemów, zmianami klimatycznymi i dążenie do zrównoważonego rozwoju w warunkach krajowych. Koncepcja, choć budziła zainteresowanie, nie stała się jednak głównym ani nawet szeroko przyjmowanym modelem ochrony środowiska. Heidi Wang- Kaeding przekonuje, że powody tego stanu rzeczy można upatrywać między innymi w postrzeganiu relacji ekonomii i z ekologią. W liberalnym ekologizmie uważa się bowiem, że ochrona przyrody wyklucza dalszy rozwój gospodarczy i wzrost zamożności społeczeństw (Wang-Kaeding 2018). W koncepcji ekologicznej cywilizacji jednym z warunków budowania zielonej przyszłości jest właśnie wzrost ekonomiczny i postęp technologiczny, które w przyszłości mają doprowadzić do stabilizacji ekonomicznej i ekologicznej stabilizacji oraz równości w dostępie do dóbr materialnych i czystych ekosystemów. Wydaje się jednak, że głównym powodem braku zaufania do chińskiego programu jest jego autorytarny charakter. Budowa ekologicznej cywilizacji wymaga bowiem koordynowania i harmonizowania działań na płaszczyźnie gospodarczej, społecznej, kulturowej i politycznej, co jest niemożliwe bez silnej i sprawnej władzy centralnej.

Koncepcja ekologicznej cywilizacji nadal jednak może stać się ważnym globalnie programem. W 2020 roku USA zakończyły procedurę wychodzenia z ekologicznego porozumienia paryskiego, zainicjowaną przez prezydenta Donalda Trumpa, a Chiny stały się głównym kandydatem na nowego lidera

globalnej polityki klimatycznej. Być może w tych warunkach chińska całościowa wizja ekologicznej przyszłości wzbudzi większe zainteresowanie, a w konsekwencji – będzie kształtowała sposób myślenia o relacjach człowieka i natury.

Bibliografia

- Cao, Cong, Junzhan Gu, Tang Liu, i Bo Zhang. 2016. „A new environmental protection law, many old problems? Challenges to environmental governance in China”. *Journal of Environmental Law* 28 (2), 325–335.
- Cheng, Cunwang, Huili He, Kinchi Lau, i Tiejun Wen. 2012. „Ecological, indigenous culture, and rural reconstruction in civilization China”. *Monthly Review* 63 (9). https://doi.org/10.14452/MR-063-09-2012-02_2.
- Cobb, John B. Jr. 1999. *Earthist Challenge to Economist: A Theological Critique of the World Ban*. London: MacMillan Press.
- Derfer, George E., Zhihe Wang, i Wenyu Xieyu. 2005. *Whitehead and China*. Heusenstamm: Ontos Verlag.
- Cao, Yaxin. 2018. *Chinese Values. Traditional Culture and Contemporary Values*. Beijing: Foreign Language Press.
- Ely, Adrian, i Sam Geall. 2018. „Narratives and pathways towards an ecological civilisation in contemporary China”. *China Quarterly* 236, 1175–1196. <http://dx.doi.org/10.1017/S0305741018001315>.
- Fan, Meijun, Huili He, i Zhihe Wang. 2014. „The ecological civilization debate in China. The role of ecological Marxism and Constructive Postmodernism – beyond the predicament of legislation”. *Monthly Review* (November). <https://monthlyreview.org/2014/11/01/the-ecological-civilization-debate-in-china/#en101>.
- Foster, John Bellamy. 2015. „Marxism and ecology. Common fonts of a great transition”. *Monthly Review* (December). <https://monthlyreview.org/2015/12/01/marxism-and-ecology/>.
- Goron, Coraline. 2018. „Ecological civilisation and the political limits of a Chinese concept of sustainability”. *China Perspectives* 4, 39–52. <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.8463>.
- Hansen, Mette Halskov, Hongtao Li, i Rune Svaverud. 2018. „Ecological civilization: Interpreting the Chinese past, projecting the global future”. *Global Environmental Change* 53: 195–203. <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.09.014>.
- Hanson, Arthur. 2021. „Ecological civilization in the People’s Republic of China: Values, action, and future needs”. *ADB East Asia Working Paper Series* 21. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/545291/eawp-021-ecological-civilization-prc.pdf>.
- Heurtebise, Jean-Yves. 2017. „Sustainability and ecological civilization in the age of anthropocene: An epistemological analysis of the psychosocial and ‘culturalist’ interpretations of global environmental risks”. *Sustainability* 9(8), 1331. <https://doi.org/10.3390/su9081331>.
- Kuhn, Berthold. 2016. „Sustainable development discourses in the P.R. China”. *Journal of Sustainable Development* 9(6), 158–167. <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jsd/article/view/64807>.

- Lao Tze. 2009. *Tao Te Ching*, przeł. Wojciech Zieliński. Sandomierz: Wydawnictwo Armoryka.
- Li, Huibin. 2008. „Ecological rights and ecological justice”. W *Ecological Civilization and Marxism*. Huibin Li, Xiaoyuan Xue i Zhihe Wang. Beijing: Central Compilation and Translation Press.
- Li, Xiaoxi. 2020. *Green Civilization Human Consensus on Global Collaboration for Sustainable Development*. Beijing: Beijing Normal University Press.
- Mencel, Marian Tadeusz. 2014. „Komunistyczna Partia Chin – od XVIII Zjazdu KPCh do decyzji III i IV Plenum KC KPCh w najważniejszych obszarach polityki wewnętrznej państwa”. *Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość* 11, 207–224.
- Pan, Jiahua. 2016. *China's Environmental Governing and Ecological Civilization*. Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag GmbH.
- Pan, Yue. 2007. *Ecological civilization will promote the building of socialism with Chinese characteristics*. http://www.china.com.cn/policy/txt/2007/10/23/content_9108996.htm.
- Pan, Yue. 2008. *Chinese tradition and ecological civilization*. *Renminwang*. <http://env.people.com.cn/GB/8517913.html>.
- Ruth, Richard. 2013. *Zhouyi: A New Translation with Commentary of the Book of Changes*. New York: Routledge.
- Wang-Kaeding, Heidi. 2018. „What does Xi Jinping's new phrase 'ecological civilization' mean?”. *The Diplomat* (March). <https://thediplomat.com/2018/03/what-does-xi-jinpings-new-phrase-ecological-civilization-mean/>.
- The 13th Five-year Plan for Economic and Social Development of the People's Republic of China. 2016–2020*, 2016. Beijing: Central Compilation & Translation Press. <https://en.ndrc.gov.cn/policies/202105/P020210527785800103339.pdf>.
- Wilkoszewska, Krystyna. 1994. „Postmodernistyczna moderna: za oceanem”. *Teksty Drugie: Teoria Literatry, Krytyka, Interpretacja* 5/6 (29/30), 216–224.
- Wiktor, Zbigniew. 2017. „Marksizm i Socjalizm w XXI wieku. 2. Międzynarodowa Konferencja Naukowa w Uniwersytecie Wuhan w Chinach”. *Nowa Krytyka* 38, 217–234.
- Xinhua 2004. „Development is overriding principle: The power of one sentence”. Dostęp: 10.03.2022. http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-08/18/content_366645.htm (dostęp: 10.03.2022).
- Xi Jinping. 2013. „Protecting Ecological Environment is Protecting Production Force”. *News China* (April). <http://news.sina.com.cn>.
- Zhuangzi, 2014. *Tian ren he yi*. <https://baike.baidu.com/item/%E5%>.

The Chinese idea of a rooted-in-the-past, green future. The concept of ecological civilization

Abstract

At the end of the 20th century, in response to catastrophic environmental pollution and the failure of recovery efforts, the Chinese authorities looked for a model that could serve as an ideological framework for effective, comprehensive actions to protect nature and maintain economic growth – one of the most important goals of the CCP's policy since the late 1970s. A theoretical and political framework known as „ecological civilization” (*shengtai wenming*) was developed in response to this desire. As its name implies, this idea integrates ecological discourse with civilizational discourse, situating environmental conservation in the broader context of China's long-standing heritage and civilizational mission. The idea has also been given a political component, resulting in a globally unique environmental protection program, based on technological and economic development, as well as rooted in classical culture and reliant on an effective central government. The purpose of this article is to highlight the most significant sources of inspiration that shaped the idea of ecological civilisation and to define the fundamental tenets that underpin it.

KEY WORDS: *ecological civilization, China, People's Republic of China, ecological crisis, Chinese civilization*

AGNIESZKA MIKRUT-ŻACZKIEWICZ, holds a Ph.D. in film studies, specializing in East Asian culture. Currently employed as an Assistant at the Jagiellonian University's Centre for Comparative Studies of Civilization. She is currently researching how traditional culture is incorporated into modern ideology in East Asian nations.

